

İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Cahiliye ve Savaş
Jāhiliyya and War According to Islamic Historical Sources

Cafer Acar

Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty of Theology, Department of Islamic History
Ankara / Turkey
caferacar58@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1818-5958

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 28 Şubat 2024 / **Date Received:** 28 February 2024

Kabul Tarihi: 22 Nisan 2024 / **Date Accepted:** 22 April 2024

Yayın Tarihi: 15 Aralık 2024 / **Date Published:** 15 December 2024

Yayın Sezonu: Aralık 2024 / **Pub Date Season:** December 2024

Atıf: Acar, Cafer. "İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Cahiliye ve Savaş". *Akademik Siyer Dergisi* Cahiliye Özel Sayısı (2024), 130-145.

Citation: Acar, Cafer. "Jāhiliyya and War According to Islamic Historical Sources". *Journal of Academic Sirah* Jāhiliyya Special Issue (2024), 130-145.
<https://doi.org/10.47169/samer.1444799>

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Yayıncı: KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Published by: KSU Sirah Researches Application and Research Center

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların Kaynakça'da belirtildiği beyan olunur.

Ethical Statement: It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography.

Bu makale Creative Commons Atıntı-Gayriticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-Nc 4.0).

Öz

Bu makalede, Cahiliye toplumunun en önemli karakteristiklerinden olup Eyyamü'l-Arab tabiriyle ifade edilen Cahiliye'de savaş olgusu muhtelif veçheleriyle ele alınmıştır. Konu, makale yazarının doktora çalışmasının bir bölümü ile ilişkili olmakla birlikte yeni araştırma ve bulguların dikkate alınarak zenginleştirilmesiyle hazırlanmıştır. Bu dönem savaşları, kabile ilişkileri üzerinden inşa edilmiştir. Kabile ise asabiyet olgusu ile sıkı sıkıya örgülenmiştir. Buna binaen Cahiliye dönemi savaşları, çok spesifik olayların genişlemesi ile alevlenmiş olabileceği gibi kabilenin yaşam alanlarına ve hayatiyetine kasteden sebepler üzerinden de çıkabilmiştir. Bu, dönemde yaşanan savaşların sayısına dair farklı rakamlar verilmiştir. Bu durum tamamen bu savaşları inceleyen bilginlerin yaklaşımı ile ilgili olarak çeşitlenmiştir. Eyyamü'l-Arab tabiriyle ifade edilen bu mücadelelerin sayısına dair değerlendirmeler 1200 sayısına kadar ulaştırılmaktadır. Ancak bu değerlendirmelerde meselenin çok ayrıntılarıyla ele alınmanın etkili olduğu aşikardır. Çalışmaların çoğunda bu rakamın seksen ila yüz küsur arasında değiştiği görülür. Cahiliye toplumunda savaş, hayatın doğal akışında doğal bir karşılığa sahiptir. Cahiliyenin her bir insanı çoklu hayat görevlerini hayatı boyunca yapma sorumluluğu ile karşı karşıyadır. Asker olmak da bu minvaldedir. Kabilenin her bireyi askerdir. Kabileyi ayakta tutan asabiyet duygusundan beslenmektedir. Dönemin savaş geleneği çerçevesinde Eyyamu'l-Arab bir varoluş mücadelesi görünümündedir. Savaşların ön hazırlık aşamasından icra edilmesi ve sonuçlanması sürecine kadar yerleşik gelenekler vardır. Haram aylar, kehanet ve kahinlerle istişare, sancak taşınması ve ödüllendirme bunlardan bir kaçıdır.

Anahtar Kelimeler: Siyer, İslam Tarihi, Cahiliye, Eyyamü'l-Arab, Savaş.

Abstract

In this article, the phenomenon of war, expressed by the phrase Ayyamu'l-Arab, which is one of the most important characteristics of the jāhiliyya society, is discussed in its various aspects. Although the topic is related to a part of the author's doctoral study, it has been prepared by enriching it by taking into account new research and findings. The wars of this period were built on tribal relations. The tribe, on the other hand, is tightly knit with the phenomenon of asabiyyah. Therefore, the wars of the jāhiliyya period may have flared up with the expansion of very specific events, or they could have broken out over reasons that harmed the living spaces and vitality of the tribe. Different figures are given for the number of wars during this period. This situation has varied completely depending on the approach of scholars studying these wars. Evaluations of the number of these struggles, expressed with the term Ayyamu'l-Arab, reach up to 1200. However, it is obvious that addressing the issue in great detail is effective in these evaluations. In most studies, this figure varies between eighty and more than a hundred. In the society of jāhiliyya, war has a natural counterpart in the natural flow of life. Every person of jāhiliyya faces the responsibility of fulfilling multiple life duties throughout his life. Being a soldier is like this. Every member of the tribe is a soldier. It feeds on the feeling of irritability that keeps the tribe alive. Within the framework of the war tradition of the period, Ayyamu'l-Arab appears to be a struggle for existence. There are established traditions from the preliminary preparation phase of wars to their execution and conclusion. Haram months, prophecy and consultation with oracles, carrying starboards and rewarding are some of these.

Keywords: Sirah, History of Islam, Jāhiliyya, Ayyamu'l-Arab, War.

GİRİŞ

İnsanlar arası çatışma tarihin bilinen en erken dönemlerinden beri bir olgu olarak var olagelmıştır. İslam'ın geldiği geldiği ilk muhatap toplum da bundan vareste değildir. İslam'ın hitap ettiği toplumun İslam öncesi dönemine Cahiliye denilmiştir. Bu dönemin tarihi ve coğrafi olarak da çerçevesi müzakere edilmiştir. Genel kabule göre zaman itibarıyla risâlet öncesi takriben yüz ile yüz elli yıllık bir zaman dilimine tekabül ettiği ifade edilmiştir.¹ Cahiliye döneminin coğrafi çerçevesi de tarihi çerçevesi kadar önemlidir. Bunun da Hicaz ve etkisi altındaki coğrafya ile tanımlanması mümkündür.²

Bu dönemde yaşanan küçük büyük bütün çatışmalar ve savaşlar Eyyamü'l-Arab ifadesiyle tesmiye edilmiştir. Eyyamü'l-Arab, İslam öncesi Arapların savaşlarıdır.³ Arapların İslâm öncesi husumet ve çekişmelerinin ifadesi olan bu savaşların tarafları hiç şüphesiz kabilelerdi. Kabile, cahiliye toplumunun hukuk ve siyâset sistemi de dahil olmak üzere hayatın en ince ayrıntılarına varıncaya kadar belirleyici fonksiyona sahiptir. Kabile sistemini ayakta tutan ise asabiyettir.⁴ Asabiyet, kabileyi ayakta tutan ve varlığını devam ettiren ana güçtür. Asabiyet kabile üyelerinin varlığının güvencesidir. Akrabalık hukukunun cahiliye toplumundaki izdüşümüdür. Bu hukuk, her hâlükârda haklı veya haksızlık mefhumuna itibar etmeksizin kabile bireylerinin birbirlerini desteklemesini ifade eden bir role sahiptir.

Cahiliye döneminde yaşanan Eyyamü'l-Arab tanımının çerçevesine uyan savaşların sayısına ilişkin muhtelif tartışmalar olmakla birlikte konuyla ilgilenen ilk müelliflerin bu sayıyı yüzlü rakamlara kadar ancak isimlendirebildikleri görülmektedir.⁵ Sayının kabaca bu minvalde olduğu söylenebilir. Bu savaşların tarafları ise bölgedeki kabileler ve ilişki içinde oldukları siyasal güçlerdir. Bu savaşların sebepleri sosyal, siyâsî ve ekonomik niteliklerle izah edilmiştir.

Bu makalede, İslam öncesi Cahiliye toplumunun siyâsî tabakaları arasındaki savaşlar kaynaklara yansıdığı ölçüde ele alınmaya çalışılmıştır. Taraflar, savaşlar ve sebepleri ve uygulamalar merkezinde konu tartışılmaya gayret edilmiştir. Makale bir yönüyle yazarın basılmış⁶ doktora tezi ile alakalıdır. Cahiliyenin savaş boyutuyla ele alınması Türkçe çalışmalarda hayli sınırlıdır. Bu makalenin yazarı daha ziyade bir olgu olarak cahiliyenin savaşlarını ele almış ve risâlet dönemiyle ilişkilendirmeye çalışmıştır. Fuat Daş tarafından yapılan çalışma ise sınırlı sayıdaki büyük birkaç savaştan hareketle daha ziyade edebi yönden cahiliye savaşlarını işlemiştir.⁷ Selahattin

¹ Mustafa Fayda, "Câhiliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 7/17.

² Cafer Acar, "Anahatlarıyla Cahiliye Toplumunda Savaş Sebepleri = An Outline of the Reasons for War in the Jahiliyyah Society", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* / *Journal of Divinity Studies* 1 (2014), 94.

³ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye* thk. Mustafa es-Seka vd. (Mısır: Dâru'l-hayr, 1996), 1/184; Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 12/14.

⁴ Mustafa Çağrıncı, "Asabiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 3/453.

⁵ İbrahim Şemsüddin, *Mecmû' Eyyami'l-Arab fi'l-Cahiliyyeti ve'l-İslam* (Beyrut: Daru kutubi'l-ilmiiyye, 2002), 3.

⁶ Cafer Acar, *İslam'da Savaş: Cahiliyede ve Risâlet Döneminde Savaş Olgusu* (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2020).

⁷ Fuat Daş, *Cahiliyede Arap Savaşları* (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2019).

Aydın⁸ ise çok geniş bir dönemi cahiliyeden Abbasilere kadar olan süreçteki Arap şiirine yansıyan savaş olgusunu Arap Edebiyatı açısından ele almıştır. Bu makale ise meselenin tarihi yönünü Cahiliye konulu bir özel sayıya katkı sağlamayı ek araştırmalarla amaçlamıştır. Özellikle cahiliye savaşlarında eksik bir boyut olarak savaş âdet ve uygulamaları genişletilmiştir. Sonuçta, Cahiliye dönemi savaşlarının bir ifadesi olarak Eyyamu'l-Arab, bu dönem toplumunun hayatını şekillendiren temel temalardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

1. CAHİLİYEDE ASKERLİK VE SAVAŞ

Askerlik ve askerî organizasyon, tarihin en eski dönemlerinden beri bir koruma mekanizması olarak var olagelmıştır. Cahiliye toplumunda da asker olmak ve askerî yapının bir parçası olmak her kabile mensubunun sorumluluğuydu.⁹ Asker kişiliğe sahip, savaşçı bireyler de yok değildi. Bu kişiler, para karşılığı askerlik yaparlardı. Cahiliye devrinin tanınmış Arap şairi İmruükays'ın (ö.540) Yemen'den paralı asker getirdiğine dair rivayetlere rastlanmaktadır.¹⁰ Savaş durumunun ortaya çıkmasıyla birlikte savaş için hazırlık safhasında asker toplanması zaman almaktaydı. Teşekkül eden askerî grubun savaşa dönük savaş alet ve edevatının hazırlanması da önemliydi.¹¹ Zira savaş ağır mali yük ortaya çıkarmaktaydı. Ardından istihbarat ve keşif ekipleri sevk edilirdi.¹²

2. CAHİLİYE SAVAŞLARINDA SOSYOLOJİ

Cahiliye terimi, Arapların İslam öncesi yaşam tarzlarına işaret eden bir muhtevaya sahiptir.¹³ Cahiliye yaşamının sosyal, hukuki, siyâsî ve askerî alanlarda temel yapı taşı ise kabiledir. Kabile, aynı soydan gelen erkeklerin nesebi esasında teşekkül eder. Kabile nadiren de olsa dışarıdan da bazı insanları kendi bünyesine kabul edebilmektedir.¹⁴ Kabile, bireylere toplumsal statülerini de kazandırmaktadır. Örnek olarak Kureys'e mensup olmak, kişiye daha yüksek bir emniyet sağlayabilmekteydi.¹⁵ Bunun da kaynağı kabilenin askerî gücü ile ilgiliydi.¹⁶ Askerî güç aynı zamanda saygı vesilesiydi. Savaşçı bireyler de toplumda en çok saygı görenlerdi. Kabile bünyesinde hürler, köleler ve kölelikten azad edilmiş mevla denilen bir statüye sahip insanlar vardı. Kabileler göçebe ve yerleşik hayat süren bedevi ve hadari karakterdeki kabileler halinde hayatlarını devam ettirirlerdi. Bedeviler yağmacı bir hayat tarzına sahip iken hadariler daha belirgin ve yerleşik sebeplerle savaşa karar verirlerdi.¹⁷ Pek yaygın bir belirleyicilik olmasa da toplumun ayrıca avam

⁸ Selahattin Aydın, *Klasik Arap Şiirinde Savaş -Cahiliyeden Abbasilere Kadar-* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022).

⁹ Abdür-rauf Avn, *Fennü'l-Harb fi Sadri'l-İslam* (Beyrut: Daru'l-mearif, 1961), 60.

¹⁰ Ebü'l-Hasen İzzüddin Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'tarih* (Beyrut: Daru kutubi'l-Arabî, 1997), 1/496.

¹¹ Ali Cündî, *Şi'ru'l-Harb fi'l-Asri'l-Câhili*, (Beyrut: Daru fikri'l-Arabî, 1966), 174.

¹² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk* (Beyrut: Daru't-türas, 1347), 2/789.

¹³ Fayda, "Câhiliye", 7/18.

¹⁴ İbrahim Sarıçam, *İslam Öncesinden Abbasilere Kadar Emevi Haşimi İlişkileri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), 35.

¹⁵ Neşet Çağatay, *İslam Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993), 100.

¹⁶ Acar, "Anahatlarıyla Cahiliye Toplumunda Savaş Sebepleri", 95.

¹⁷ Avn, *Fennü'l-Harb fi Sadri'l-İslam*, 33.

ve havas olarak sınıflandırılması da mümkündür. Şairler, kahinler ve zenginler havas sınıfındaydı. Fakirler ve mevali denilen azatlı köleler ise avama mensuptu.¹⁸

Cahiliye toplumunda savaşların bireylerin dünyası ile de ilgili olduğu aşikardır. Kabile üyelerinin çöl hayatına uyum sağlamaları, kıtlık ve hastalıkların yoğun yaşandığı bir toplumda âdeta doğal seleksiyon şeklinde hayatta kalmayı başaran bireyler, sürekli hareketli ve güçlü olmak zorundaydı. Silah da cahiliye insanının olmazsa olmaz ihtiyacıydı.¹⁹ İnsanlar, bireysellikleri ile kabileye mensubiyetleri arasında bir orta yol tutmak durumunda idiler. Bu durum bedevi sosyolojisini ve psikolojisini oluşturmaktaydı. Lakin bilmek gerekir ki kabile toplumunda kabileyi etkileyecek bireysel davranışlara izin verilmemekteydi.²⁰

Kabile içi dayanışma ve Cahiliye sosyolojisinin muharrik unsurlarından biri asabiyet idi. Asabiyet kişinin kan bağı olan akrabalarını korumayı ifade etmektedir. Hem de ne pahasına olursa olsun. Bu durumu en veciz bir şekilde Asla' b. Abdullah ifade etmiştir. "Kardeşim, bir topluluğa karşı haksızlık ettiğinde ona yardımcı olmayacak isem, haksızlığa uğradığında da yardım etmem."²¹ Dolayısıyla asabiyet kabile içi dayanışmayı ifade eden cahiliyenin hayati kavramlarından biridir. Aynı zamanda kabile kuralıdır. Bu ilkeye riayet etmeyenler kabileden ihraç edilebilirlerdi. Bu duruma düşen üyeler başka kabileye iltihak ederler onlar adına savaş yaparlardı. Eski kabilesi ile yeni kabilesi arasında bir savaş olması durumunda ise savaşmaktan imtina edebilirlerdi.²²

Cahiliye toplumu, "kim zulmetmez ise zulme uğrar"²³ felsefesiyle hareket eder. Asabiyet olgusunun bir uzantısı olarak her an fırsatçı bir yaklaşım görülür. Bununla birlikte haksızlık ve haksız savaş olgusunun cahiliye toplumunda var olduğu müşahade edilir. Haşim b. Hermele hakkında "o suçluyu da suçsuzu da öldürür" denilmiştir.²⁴

Cahiliye dönemi savaşlarının sosyolojisinde önemli bir husus da bu savaşların getirisi mahiyetinde olan esir ve ganimetlerdir. Özellikle Eyyamü'l-Arab'da esirler, gelir kaynağı olarak görülmektedir. Cahiliye toplumu açısından bu husus göçebe halde yaşayan bedeviler için önemli görülmüştür. Esirlerin, muhtemeldir ki tanınması ve bir yönüyle de tahkir edilmesine matuf perçemlerinden bir tutam kesilmesi de bu minvalde görülen bir husustur.²⁵ Araplar kendi aralarındaki savaşlarda esirleri gelir için kullanırken Bizans ve İran ile yapılan savaşlarda esirlerin köle ve hizmetçi olarak alı konulduğu görülür.²⁶

¹⁸ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), 39.

¹⁹ Philip K. Hitti, *Tarihu'l-Arabi'l-Mutavvel* (Beirut: Daru'l-Keşşaf, 1965), 1/32.

²⁰ Afife Abdurrahman, *eş-Şi'ru ve eyyamü'l-Arab fi'l-asri'l-câhili* (Beirut: Daru'l-Endelüs, 1984), 38.

²¹ Çağrı, "Asabiyet", 3/454; Ebu'l-Mehasin Muhammed b. Ali el-Abderi Şeybî, *Timsâlü'l-Emsâl, Thk. Esad Zübyan* (Beirut: Daru'l-müessesese, 1982), 1/325.; Çağrı, "Asabiyet", 3/454.

²² Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, *en-Nekâiz* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1905), 1/471.

²³ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 1/145-146.

²⁴ Muhammed Süleyman Avvâd, *el-Ceyşü ve'l-Kıtâlü fi Sadri'l-İslâm* (Zerka: Mektebetü'l-menar, 1987), 31.

²⁵ Ebû Ömer Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsi İbn Abdürrabbih, *el-İkdü'l-ferîd* (Beirut: Daru Kutubi'l-İlmiyye, 1404), 5/234.

²⁶ Ebû Ali Hasan el-Kayravanî İbn Raşîk, *el-Umde fi mehâsini's-ş-i'ri ve adabihî ve nakdihî* (Mısır: Mektebetü't-Ticariyye, 1955), 2/215.

Cahiliye savaş sosyolojisinin bir unsuru da intikam olgusudur. İntikam olgusu siyâsî, hukuki ve sosyal-psikoloji ile ilgili boyutlara sahiptir. Yapılan saldırılara cevap vermek, kabile hukuku açısından bir zorunluluktur. Siyaseten ise saldırıların karşılıksız kalması durumunda bunun tekrar etme riski ile karşı karşıya kaldıklarının farkındaydılar. Bu durum bir yönüyle de kabilenin ve ona mensup fertlerin haklarına dair bir koruma hassasiyetiydi. Şair Mühelhel'in bu konuya dair tecrübesinin aktarılması önemlidir. O, Küleyb'in katilini hayatta iken görmeye gönlünün el vermediğini ve kendisine hâkim olamayıp toplumu o katile karşı kıskırtmaktan korktuğunu ifade eder. Bu nedenle yaşadığı bölgeden Yemen'e gitmeyi tercih etmiştir.²⁷

Cahiliye savaşlarında intikam için tarafların denkliliği de önemli görülmektedir. Güçlü kabilelerden bir lider ile herhangi bir köle, mevla veya avamdan biri denk olamazdı. Denkliğin sağlanması için kısas uygulamasında bazen birden fazla kişinin öldürülmesi talep edilebilirdi.²⁸ Kısasın uygulanmasından feragat edilmesi durumunda diyet de bir başka rol alan unsurdu. Diyet kabul etmek düşük bir davranış olarak kabul edilirdi. Bununla birlikte rekabet halindeki taraflar arasında bir nebze de olsa sükûnet sağlardı. Ficar Savaşlarında, Dahis ve Gabra Savaşlarında, sulhun sağlanabilmesi diyet ile mümkün olmuştur. Diyet bedelleri kabilelerin sorumluluğundaydı. Miktarı ise öldürülen kişinin pozisyonuna göre yüz ile bin deve bedeline kadar ulaşabilmekteydi.²⁹ Bu durum aynı zamanda kabile üyeleri üzerinde kabile yönetiminin tasarrufunu da mümkün kılmaktaydı.

Cahiliye dönemi Eyyamü'l-Arabında sosyolojiye etki eden kimi lojistik unsurlar da vardı. Deve bunların başında gelmekteydi. Deve her şeyiyle Cahiliye Arabının dünyasında etkin bir yere sahipti. Eti, sütü, yünü ve çöl şartlarına dayanıklı olması yönüyle savaşlara deve üzerinde gidilirdi. Atlar savaş anı için muhafaza edilirdi. Taşıma işi de develerle sağlanırdı. Savaş edevatının nakli, yaşam malzemelerinin transferi deve ile mümkündü. Lakid el-Iyadi develerin aynı zamanda potansiyel ganimet olması nedeniyle düşmanın dikkatini çektiğini ve bu nedenle düşmana mal biriktirmeyin uyarısında bulunmuştur. Zira düşman galip geldiğinde bu mallara el koyuyordu.³⁰ İslam öncesi Cahiliye toplumunun savaş sosyolojisinin lojistik ana unsur bağlamında silah üretimi, kılıç, kalkan, mızrak ve zırh gibi araçlar üzerine bina edilmişti.³¹ Bu silahlara ek olarak şarkıcı ve şair kadınlar da yardımcı unsurlar olarak sosyolojiye etkiliyordu. Savaşları tahrik ediyor intikam ateşini âdeta tahkim ediyorlardı.³²

3. CAHİLİYE DÖNEMİ SAVAŞLARI; TARAFLAR VE SEBEPLER

3.1. Taraflar

İslam öncesi dönemde Arapların, dünyanın egemen iki devleti olan o dönemin İran'ı ve Bizans'ı ile savaştıkları gibi Arap kabilelerinin kendi aralarında da savaşları olurdu. İran ile savaşlar

²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/513-516.

²⁸ İbn Abdürrabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 5/253.

²⁹ Mufaddal Dabbî, *Mufaddaliyyât* (Mısır: Daru'l-mearif, 1964), 41.

³⁰ Cündî, *Şi'ru'l-harb fi'l-asri'l-câhilî*, 84.

³¹ Ali b. Abdurrahman b. Hüzeyl Endelusî, *Hilyetü'l-fursan ve suarâü's-şüc'ân* (Mısır: Daru'l-Mearif, 1949), 1/84.

³² Abdürrahim Mahmud Zalat, *Uddetü'n-nefsiyye ve'l-maddiyye fi şî'ri'l-hurubi'l-cahilî* (İskenderiye: Daru'l-Mearif, 1989), 138.

bağlamında Safka Günü ve Zû Kar Günü kaynaklara yansımıştır.³³ Rebia kabilesinin de Farisileri yendiği ifade edilmiştir.³⁴ Bu dönem Farisi savaş geleneğinin yağma ve haksızlık üzerine kurulu olduğu ve herhangi bir kural tanınmadığı ifade edilebilir.³⁵ Özellikle dönemin anlayışını yansıtması bakımından Hükümdar Minuşehr'in savaşın gereğine dair yaptığı yorum ilgi çekicidir. Ona göre bir toplum savaşmaz ise düşmanları onlara göz diker. Hatta devlet ve teba arasındaki ilişkiyi savaşlar üzerinden izah eder. Tebanın vazifesi devletin istemesi halinde onun adına savaşmaktır. Devletin vazifesi ise tebanın yiyecek ve erzakının temin edilmesidir.³⁶

Bizans, Eyyamü'l-Arab'da bir diğer devlet düzeyinde muhataptır. Aynı zamanda cahiliye toplumunun savaş anlayışını etkileyen İran ile birlikte belirleyici unsurlardandır. Bizans-İran arasında mücadeleler sürekli olmakla birlikte her iki gücün Araplarla da zaman zaman savaşları olmuştur. Ancak bu savaşların isimleri ve ayrıntılarına kaynaklarda rastlanılamamıştır.³⁷

Cahiliye savaşlarında ana kabileler bakımından iki ana koldan bahsedilir; Kahtanîler ve Adnanîler şeklinde kategorize edilen bu yapıda Kahtanîler, asıl Araplar olarak kabul edilir. Kahtanî Abdüşems'in on oğlu (Lahm, Cüzam, Amile, Gassan, Himyer, Ezd, Mezhic, Kinâne, Eşar, ve Enmar) Arap Yarımadası'nın siyâsî şekillenmesinde belirleyici olmuşlardır.³⁸ Genelde güneyli Araplar olarak tanınmışlardır. Ezd, Kelb, Evs ve Hazrec, Kahtanî soyundan olan ve Eyyamü'l-Arab söz konusu edildiğinde karşımıza sıkça çıkan kabilelerdir. Hassaten Evs ve Hazrec arasındaki uzun yıllar devam eden savaşlar dikkat çeker. Buas Harbi bunlardandır. Yüz yıldan fazla sürdüğü değerlendirilen savaşlar silsilesi içinde yer alır.³⁹

Adnanîler Cahiliye savaşlarında bir diğer ana koldur. Bunlar Hicaz veya kuzey Arapları olarak tanınmıştır. Hz. Peygamber'in şeceresi de Adnan'a kadar uzanır. Adnanîler içinde savaşçı kabileler itibariyle Gatafan öne çıkar. Gatafan'ın alt boyları olan kabilelerin adları sık sık Eyyamü'l-Arab bağlamında zikredilir. Fezâre, Eşca', Abs, Zübyân, Muharib b. Sa'lebe ve Mürre, Esed, Hanife, Hevazin b. Elsem, Amr b. Kays, Aylan ve Akk kabileleri bunlardandır.⁴⁰ Eyyamü'l-Arab açısından bir diğer Adnanî kabilesi de Kinane'dir. Ficar Savaşlarında onların büyük payı vardır. Kayslılar ile yaptıkları savaşlar meşhurdur. Kays b. Aylan olarak bilinen Kaysiler Adnanîlerin bir boyudur. Bekroğulları ve Temim de yine bu meyanda ismi çok zikredilen kabilelerdir.

3.2. Sebepler

Eyyamü'l-Arab söz konusu edildiğinde sebepler hususu muhtelif zaviyelerden değerlendirilmiştir. Bu bakış açısı çoğu zaman dönemin okumasını yapan ilim adamlarınca kendi konjonktürleri itibariyle anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede ekonomik, siyâsî ve bu iki zemini

³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/473.

³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/466.

³⁵ Acar, *İslam'da Savaş*, 82.

³⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/159.

³⁷ Acar, *İslam'da Savaş*, 87.

³⁸ Mustafa Fayda, "Kahtan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 24/201.

³⁹ Asri Çubukcu, "Buâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 6/340.

⁴⁰ Hüseyin Algül, "Gatafan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 13/399; Mustafa Fayda, "Abs (Benî Abs)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/312.

besleyen sosyal olgulara işaret edilmiştir. Arap Yarımadası'nda mevcut yönetsel algılar bir otorite boşluğunu da beraberinde getiriyordu.⁴¹ Buna ekonomik kaynak bulma zorlukları da eklenmiştir.⁴² İktidarı ele geçirmek siyâsî ve ekonomik avantajları da elde etmek anlamına gelirdi.⁴³ Bu savaşlardaki etken unsurlar bağlamında ana sebep kategorisine asabiyet olgusu da dâhil edilmiştir.⁴⁴ Lakin bu hususun siyâsî ve ekonomik olguların tamamlayıcısı olarak değerlendirilmesi daha tercih edilebilir görünmektedir.

Cahiliye döneminin önemli bir ögesi olarak savaşlardaki ekonomi olgusu, coğrafyanın verimlilik bakımından sınırlı olması ve yetersiz erzak imkânlarının düşünülmesine neden olmuştur. Kurak ve çorak alanlardan verimli ve sulak alanlara geçme ihtiyacı doğal olarak çatışmayı doğurmaktadır. Su kaynağının güvence altında olması hususunda ve yararlanma hakları bağlamında aynı aile ve kabile içinde de sorunlar üretmekteydi. Harabib ve Sefevan vakalarında su kaynağı tartışması çatışmayı tetiklemiştir.⁴⁵

Ticaret olgusu da cahiliye savaşlarının arka planında değerlendirilen bir saik olarak yer almıştır. Süllan vakasında yaşanan ticari rant kavgası, savaş çıkarmıştır. Numan b. Münzir, Tubba'a ait kervanı, pazar alanında kendi misk malları ile doldurmuş olmasından mütevellit yağmalamıştır.⁴⁶ Benzer şekilde Gatafan kabilesinin kollarından biri, ticari avantajlar elde etmek amacıyla Kabe'ye alternatif bir mekan yapmış lakin Zühey'r buna müsaade etmemiştir.⁴⁷ Kabe hizmetlerinin oluşturduğu itibarın ticarete yansımaları olduğundan bunun için de yapılan savaşlara işaret edilebilir. Zatu Nekif Günü buna bir örnektir.⁴⁸

Savaşlardaki ekonomik boyuta dair bir husus da ganimet elde etme kaygısıdır. İbn Haldun'un tespitiyle⁴⁹ bedevi insanı rızkını mızrağının ucuna borçludur. Amr b. Münzir, çıktığı savaşta ganimet elde edemeyince, "savaşa çıkmış bir komutana bir şeyler elde etmeden dönmek yaraşmaz" düşüncesiyle yeni bir hedef belirleyip Tayy kabilesine saldırmış ve bol ganimet elde etmiştir.⁵⁰ Ganimet amaçlı seferlerin temel özelliği, bir bölgeye gidilip yeteri kadar ganimet elde ettikten sonra dönülmesidir. Felc Günü de böyledir. Bekr b. Vail kabilesi bir seferden dönüşte karşılaştıkları Temim kabilesine mensup bir grubun durumunu fırsat bilip saldırmış ve bolca ganimet elde etmiştir.⁵¹

Cahiliye savaşlarının bir başka boyutu siyâsî ve sosyal yönleriyle ön plana çıkar ve her iki olgu da birbirini besler. Tahakküm kurma ve iktidar tesis etme arzusu görülür. Nüfuz mücadelesi şeklinde de tanımlanabilecek bu olgu insanlık tecrübesinde her zaman yerini korumuştur.

⁴¹ Endelusî, *Hilyetü'l-fursan ve şuarâü'ş-şüc'ân*, 73.

⁴² Hittî, *Tarihu'l-Arabi'l-mutavvel*, 1/34. Hittî, 1/34.

⁴³ Ali Cevad, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab kable'l-İslam* (Beyrut: Daru's-Saki, 2001), 4/346.

⁴⁴ Ali Mazhar, *el-Asabiye inde'l-Arab hatta zevali beni Ümeyye* (Mısır: yy., 1924), 6-7.

⁴⁵ Ahmed b. Muhammed Meydanî, *Mecmeu'l-Emsâl* (Beyrut: Mektebetü'dari'l-hayat, 1961), 2/535.

⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/609.

⁴⁷ Ebü'l-Ferec Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-İsfahânî Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (Beyrut: Daru's-sader, 2004), 18/301.

⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 1/182.

⁴⁹ Abdurrahman İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1990), 105.

⁵⁰ Avvâd, *el-Ceyşü ve'l-Kitalü fi Sadri'l-İslâm*, 31.

⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/573.

Tahakkümün arkasından ekonomik bir olgu bu hususa bağlanır ki o da vergidir.⁵² Arapların kendi aralarında da bu duruma örnekler görmek mümkündür. Hevazin kabilesi Absoğullarını vergiye bağlamıştı. Bundan kurtulmak için Absoğulları pek çok savaş vermiştir.⁵³ Adnanî-Kahtanî, Güneyli-Kuzeyli çatışmalarında da tahakküm unsurunu görmek mümkündür. Birinci Uvara savaşı Bekroğullarının Münzir'e boyun eğmemesi nedeniyle patlak vermiştir.⁵⁴ Tahakküm olgusu kabilenin gücü ile ilgili bir durumdu. Zayıf kabile ve devletlerin gidişatı, çevrenin dikkatini çeker ve fırsatlar değerlendirilmeye çalışılırdı. Kubad'ın hükümdarlığında zaaf ortaya çıkınca Araplar Sevad bölgesini ele geçirmek için harekete geçmişlerdir.⁵⁵

Kabilerin savaşı tercih etmelerinde savunma ve tehditlere karşı koyma hususu da ayrı bir kalem olarak değerlendirilebilir. Tahakküm bir hedef iken savunma da bir başka bağlantılı hedef olarak tezahür eder. Kabileler en iyi savunma saldırıdır realitesinin farkındadır. Yemen'e Kisra için hediyeler götürülen kervan Temimoğullarının topraklarına gelince Sa'sa b. Naciye, kervana saldırıp malları ele geçirme teklifinde bulunur. Lakin Temimoğulları buna yanaşmazlar. Bunun üzerine bu kervanın Bekroğullarının yurdundan geçerken onlar tarafından yağmalanacağını ve buradan elde edilen gelire Bekroğullarının Temim'e saldıracağını bir tehdit olarak ifade edince ikna olmuşlardır.⁵⁶ Cahiliyede kabilelerin birbirilerine karşı güvende olmaları ancak sulh anlaşmaları ile mümkündü. Anlaşmanın bozulduğuna dair emareler tehdit olarak algılanır ve savaş durumuna geçilirdi.⁵⁷

Cahiliye dönemi savaşlarını besleyen ve sürekli bir kısır döngüye sokan bir diğer unsur intikam ve asabiyet olgusudur. Asabiyet bir tahrik unsuru ve aidiyet iade etmekteydi. Müfahere denilen karşılıklı övünme ve üstünlük ihdas etme arzusu asabiyet kaynaklıydı. Bazen savaşların çıkmasında son kıvılcım rolü üstlenebiliyordu. Sümeyr Günü'nde, karşılıklı övünenlerden biri diğerini öldürünce bir savaşın zemini oluşmuştu.⁵⁸ Yardım isteyen bir kabile mensubuna özellikle çatışmalarda yardım etmek de asabiyetin bir tezahürü olarak görülmüştür. Kabile üyelerinin şeref ve haysiyetine dönük kırıncı davranışlar asabiyetin devreye girmesine neden oluyordu. İkinci Ficar ve Besus Harbi buna örnek olarak görülebilir.⁵⁹ İntikam ise aslında geniş bir yelpazede sonraki savaşların önünü kestiği mülahazasıyla önemli görülmüştür.⁶⁰ Rahrahan Günü bir intikam günü olarak kaynaklarda geçmiştir.⁶¹

3.3. Savaşlar

⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/388.

⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/534.

⁵⁴ Ebû Ubeyde, *en-Nekâiz*, 1/45.

⁵⁵ Taberî, *Tarih*, 3/785.

⁵⁶ Taberî, *Tarih*, 3/1162.

⁵⁷ Taberî, *Tarih*, 2/814.

⁵⁸ Abdurrahman, *eş-Şi'ru ve Eyyamü'l-Arab fi'l-Asri'l-Câhilî*, 79.

⁵⁹ İbn Raşîk, *el-Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Adabihî ve Nakdihî*, 2/218.

⁶⁰ Taberî, *Tarih*, 2/533.

⁶¹ Ebû Ubeyde, *en-Nekâiz*, 1/108.

Cahiliye dönemi savaşlarının sayısı üzerine muhtelif bilgilendirmeler olmakla birlikte takribi yetmiş kadar savaş kaynaklarda ittifakla yer almıştır. Bu savaşlar ve taraflarını tablo halinde şu şekilde vermek mümkündür:⁶²

Sıra	Adı	Taraflar
1.	Buhtunnasr'ın Araplara saldırması	Babiller - Araplar
2.	Fil Vakası	Yemenli Ebrehe - Araplar
3.	Züheyr b. Cenab ve Gatafan'ın Bekr, Tağlib ve Kayn ile Harbi	Gatafan-Bekr-Tağlib-Kayn
4.	Yevm-i Berdan	Kudaa kabilesi- Araplar
5.	İmrulkays'ın babası Hucr'un öldürülmesi	Hucr- Araplar
6.	Hazaz Günü	Yemenliler -Araplar
7.	Küleyb'in öldürülmesi	Bekr-Tağlib
8.	Besus Harbi	Bekr-Tağlib
9.	Harisu'l-Arac ve Tağlib Harbi	Harisu'l-Arac - Tağlib
10.	Yevm-i Ayn-ı Übağ	Münzirb. Mâüssemâ ile Haris el-A'recb. Ebû Şimr Cebele arasında
11.	Amr b. Münzir'in öldürülmesi	Hireliler- Tağlib
12.	Yevm-i Mercî Halime	Münzir - Harisu'l-Arac
13.	Birinci Külab Vakası	Kinde kabileleri arasında
14.	Birinci Üvare Vakası	Münzir b. Kays-Bekr b. Vail
15.	İkinci Üvara Vakası	Amr b. Münzir - Tayy kabilesi
16.	Rahrahan Vakası	Beni Amir - Temim
17.	Dahis ve Gabra Savaşı	Abs - Zübyan
18.	Şi'bu Cebele Vakası	Beni Amir - Abs
19.	Zatu Nekif Vakası	Kureyş- Abdimenat ve Kinane
20.	Birinci Ficar Savaşı	Kureyş - Kinane ve Kays Aylan
21.	İkinci Ficar Savaşı	Kureyş - Kinane ve Kays Aylan
22.	Zu Neceb Vakası	Temim - Kays
23.	Na'fü Kuşave Vakası	Temim - Şeybanoğulları
24.	Gabit Vakası	Temim - Şeybanoğulları
25.	Zübale Vakası/ İsmi belirsiz	Temim - Şeybanoğulları
26.	Mübaid Vakası	Temim - Şeybanoğulları
27.	Zuveyrân Vakası	Temim - Bekr b. Vail
28.	Hatim et-Tai	Tayy kabilesi- Bekr b. Vail
29.	Müşhulan Vakası	Kelb Kabilesi - Şeybanoğulları
30.	İsimsiz	Süleym - Şeybanoğulları
31.	Cedud Vakası	Temim - Bekr b. Vail
32.	Uşaş ve Uzale Vakası	Bekroğulları - Yerbu'oğulları
33.	Şakika Vakası	Şeybanoğulları -Dabbe b. Uddoğlu
34.	Nisar Vakası	Temim -Amiroğulları
35.	Cifar Vakası	Amiroğulları - Temim
36.	Safka Vakası	Araplar - Farisiler
37.	İkinci Küllab Vakası	Adnaniler - Kahtaniler
38.	Zahru'd-Dehna Vakası	Tayy Kabilesi -Esed b. Huzeyme
39.	Vakit Vakası	Nizar Toplulukları - Temim

⁶² İbn Abdürrabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 5/139.

40.	Merrut Vakası	Temim - Amir b. Sa'sa oğulları
41.	Feyfu'r-rih Vakası	Haris b. Ka'b - Amir b. Sa'sa
42.	Yemamim/Kaarratü Huk Vakası	Tayy kabileleri arası
43.	Zu Tuluh Vakası	Temimoğulları ve Bekroğulları
44.	Akrun Vakası	Temimoğulları - Absoğulları
45.	Sülan Vakası	Amir b. Sa'sa - Numan b. Münzir
46.	Zu Alak Vakası	Amir b. Sa'sa - Esedoğulları
47.	Rakam Vakası	Amiroğulları - Gatafan
48.	Sahuk Vakası	Zübyanoğulları - Amiroğulları
49.	A'yar Vakası	Absoğulları - Dabbeoğulları
50.	Nakia Vakası	Absoğulları - Dabbeoğulları
51.	Nübat Vakası	Amiroğulları - Absoğulları
52.	Fırat Vakası	Tağliboğulları - Şeybanoğulları
53.	Barık Vakası	Tağliboğulları - Temimoğulları
54.	Tihfe Vakası	Yerbuoğulları- Numan b. Münzir
55.	Nibac Vakası	Temimoğulları - Bekr b. Vail
56.	Seytel Vakası	Temimoğulları - Bekr b. Vail
57.	Felc Vakası	Bekroğulları - Temimoğulları
58.	Şeyyitan Vakası	Bekroğulları - Temimoğulları
59.	İsimsiz vakalar	Evs - Hazrec
60.	Sümeyr Vakası	Evs ve Hazrec
61.	Ka'b b. Amr el-Mazini Vakası	Evs - Hazrec
62.	Serare Vakası	Amr b. Avfoğulları-Harisogulları
63.	Husayn b. Eslet Vakası	Evs - Hazrec
64.	Rabi Vakası	Evs - Hazrec
65.	Fari' Vakası	Evs - Hazrec
66.	Hatib Vakası	Evs - Hazrec
67.	Rebi Vakası	Evs - Hazrec
68.	Baki' Vakası	Evs - Hazrec
69.	Birinci Ficar Vakası	Evs - Hazrec
70.	Muabbis ve Mudarris Vakası	Evs - Hazrec
71.	İkinci Ficar Vakası	Evs - Hazrec
72.	Buas Savaşı	Evs - Hazrec
73.	Taif Vakası	Malikoğulları - Ahlaf

4. CAHİLİYE SAVAŞLARINDA GELENEK VE ÂDETLER

İslam öncesi Arabın dünyasında savaş bir zorunluluk olarak görülmüştür. Coğrafyanın doğal şartları husumet doğurmaya çok müsait idi. Hayatı idame imkanlarının yeterli olduğu alanlarda insanlar ve gruplar kümelenmişlerdi. Nüfus bu alanlarda yoğunlaşmış ve paylaşım sorunları biteviye devam etmekteydi. Savaş cahiliye Arabı için kutsaldı. Bununla sahip olduğu şeyleri koruma ve üzerine yenilerini ekleme imkânı bulurdu. Hayatın bu kadar merkezi alanlarını işgal eden saldırı ve unsurlarının yekününü ifade eden savaş doğal olarak bazı geleneklerle icra edilirdi. Bunlar savaş süreçlerinin yönetilmesinde kolaylaştırıcı rol üstlenirdi.

Cahiliye toplumunda savaş söz konusu olduğunda duyuru önemli bir basamak idi. Bunun için ateş yakılması bir seçenek olarak zaman zaman kullanılırdı. Aydınlatma maksadıyla da ateş yakıldığı olurdu. Buna binaen bazı deyimler de kullanılmıştır. Savaş ateşinin yakılması (نار الحرب)

اسعر)⁶³ bu minvaldedir. Ateş yakmak aynı zamanda haberleşme amacıyla kullanılmıştır. Yehamim vakasında bu yöntem kullanılmıştır.⁶⁴

Savaşlarda yine bir iletişim aracı ve mesaj vasıtası olarak elbiselerini çıkararak duyuru yapıldığına dair haberler mevcuttur⁶⁵ “Va sabahahu!”, (onun sabahına eyvah) gibi tabirler buna binaen kullanılır. Yine kaynaklarda geçen şu söz de buna delalet eder. ⁶⁶: أنا النذير العريان. Çıplak olarak uyarı yapan ilk kişinin bir kadın olduğu da kaydedilmiştir.⁶⁷ Konuyla ilgili Besus Harbi’nde bir örneğe de işaret edilir. Duyuru yapan kişinin üryan olma çabasına eşlik eden bazen de sadece duyurunun boğazı yırtarcasına ve güçlü bir sese sahip kişi (sârih) tarafından yapılması önemli görülmüştür. Savaş alanına gidiş sırasında yol güzergahı boyunca uyarıcıların olduğu ve savaşçıların gözettikleri bir görev durumundadır. Felc Günü’nde buna dair bir örnek vardır.⁶⁸

Cahiliye toplumunda savaş şartlarında durumun tespiti, haberleşme ve süreç analizlerinde sembollerin kullanıldığı görülür. Düşmanın sayısına dair mesaj vermek için taş, toprak kullanılırken gücünü ifade etmek için diken kullanılırdı. Şayet muhatap toplumun kullandığı renkler var ise bu renkleri kullanarak mesaj verilirdi. Örneğin başı kırılmış diken gönderilmiş ise bu tehlikeli bir durumun olmadığı şeklinde yorumlanırdı.⁶⁹

Kabile reislerine savaş alanında bir çadır kurulur ve liderler, komutanlar orada bulunurdu. Bu aynı zamanda savaşlarda ulaşılmak istenen potansiyel bir hedef haline gelirdi. Buna arîş de denirdi. Diğer çadırlar da onun etrafında kümelenirdi. Felc Günü’nde çadır kurulumlarının böyle olduğu ifade edilmiştir.⁷⁰

Savaş alanına giderken, rahat hareket edilebilecek bol kıyafetler ve zırh gibi koruyucu edevat kullanılırdı. Fahir denilen ve bürd denilen giysiler tercih edilirdi.⁷¹ Düşmanın sağ tarafından yaklaşmak ve sol tarafından kaçmak uğursuzluk kültürüne binaen bir usuldü. Teşâüm, teyamün, bu davranışları ifade için kullanılmıştır. Kahinlerin görüşleri de istişare bakımından önemliydi. ⁷²

Savaşların öncülü olarak mübareze yani düello geleneği vardı.⁷³ Özellikle komutanlar öncelikle bu mücadeleye çıkardı. Mecellat ve beddat kavramları düello yapan kişileri ifade etmek için kullanılmıştır. İkinci Ficar Savaşı’nda buna dair bir örnek görülür. Savaşın gidişatına lider ve komutan olan kişinin etkisi çok büyüktü. Şayet savaş aleyhte bir gidişat alıyorsa lider askerin arasına katılır bazı sembolik davranışlar sergilerdi. Kays ve Kinane arasındaki İkinci Ficar Savaşı’nda,

⁶³ Meydanî, *Mecmeu’l-Emsâl*, 2/346.

⁶⁴ Şihabuddin Ebû Abdullah Yakut el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Buldan* (Mısır, 1325), 5/452.

⁶⁵ Meydanî, *Mecmeu’l-Emsâl*, 2/48.

⁶⁶ Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü’l-’arûs min cevâhiri’l-Kâmûs* (Beyrut: Daru’l-Hidaye, ts.), 14-201.

⁶⁷ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Kahire: Mektebetü’l-Gureba, 1996), 11/317.

⁶⁸ Cevad, *el-Mufasssal fi tarihi’l-Arab kable’l-İslam*, 5/409.

⁶⁹ Cevad, *el-Mufasssal fi tarihi’l-Arab kable’l-İslam*, 5/409.

⁷⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/581.

⁷¹ Ebû Hilal el-Askerî, *Cemheratü’l-emsal*, 3/174.

⁷² Meydanî, *Mecmeu’l-emsâl*, 1/288.

⁷³ Sa’d Abud Simar, “Âdâtü’l-harb inde’l-Arab Kable’l-İslam”, *Mecelletü kulliyeti’l-terbiyye* 13 (2013), 183.

komutan Sebi' kendisini bağlatmış ve askerlerine; ya beni böyle bırakıp gidin ya da iyi savaşın şeklinde bir yönlendirme yapmıştır.⁷⁴

Savaş sırasında teşviklerin kullanılması da bir olgu olarak bu dönemde görülürdü. Halime Günü'nde Halime'nin babası Haris, kızının kokusundan askerlere sürmesini istemiş o da bu vazifeyi yerine getirmiştir. Yine askere zırh ve kefen giydirmesini de istemiştir. Askerin teşvik edilmesi bağlamında bir başka husus da ödüllendirme olmuştur. Halime Günü'nde Haris, Hire hükümdarını öldüren kızını vereceğini vâdetmiştir. Kilab Günü'nde ise Seleme'nin başını getirene yüz deve sözü verilmiştir.⁷⁵

Cahiliye savaşlarında taraflar savaşın başarılı bir şekilde sonuçlanmasına vesile olduğunu düşündükleri unsurları da refakatlerine alırlardı. Örnek olarak bazı kabileler putlarını yanlarında götürürlerdi. Zira onlardan yardım ümit ederlerdi. Savaşın kritik olması durumunda ise mutlak galibiyeti temin etmek için kadın ve çocuklarını da savaş meydanında bulundururlardı. Hem teşvik hem de bir tehdit unsuru olarak aile üyeleri kullanılmaktaydı. Kadınlar bazen saçlarını ve yüzlerini açarlardı. Hemşire ve saki görevini üstlenirlerdi.⁷⁶

Savaşlarda düşman ordusundan kendilerini ayırmak ve birbirlerini tanıyabilmek için taraflar bazı alametleri kullanırlardı. Örneğin Kelb kabilesi savaş meydanına gelmeden önce saçlarını kazıtmışlardı. Sakallarını beyaza boyayıp bıyıklarını da kazıttıkları olmuştur.⁷⁷ Ya da sözlü olarak parola kullanırlardı. Buna "şiar" denmiştir. Bayrak ve sancak kullanılması da bu stratejinin bir parçasıydı. Raye, liva ve alem gibi tabirler kullanılır ve bayrak ya da sancak için savaşların annesi adı verilirdi. İkinci Kilâb Günü bu çerçevede dikkat çeker.⁷⁸

Savaş sonrası için de cari olan bazı uygulama ve âdetler vardı. Esirlerin perçeminin kesilmesi, hem esirin tanınması hem de aşağılanmasını ifade ederdi. Cezzünnasiye tabiriyle ifade edilen bu uygulamaya Şi'bu Cebele Günü'nde yer verilmiştir.⁷⁹

Savaşta yenilgi olması durumunda intikam hırsını canlı tutmak, intikamı almak için bazı yeminler ve adaklarda bulunmak bir gelenektir. Traş olmamak, eğlenmemek, yıkanmamak, güzel koku sürünmemek gibi tezahürler intikam ateşini körükleyen unsurlardır. Böyle bir atmosferde ölenler için ağlamamak ve kesinlikle diyet kabul etmemek önemli görülmüştür. Diyete razı olmak da bir aşağılanma sebebiydi.⁸⁰ Besus Harbi'nde bununla ilgili örnekler bulunabilir.⁸¹ Savaşların tekrarlanmasını önlemek için rehine alınması, haram aylara riayet gibi hususlar da bu dönemin âdetleri bağlamında değerlendirilebilir.⁸²

SONUÇ

⁷⁴ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 22/71.

⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/428.

⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/105.

⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/410.

⁷⁸ Meydanî, *Mecmeu'l-Emsâl*, 2/245.

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/601.

⁸⁰ Geniş bilgi için bkz. Acar, *İslam'da Savaş*, 54.

⁸¹ Ebû Ubeyde, *en-Nekâiz*, 1/52.

⁸² Simar, "Âdâtü'l-harb", 193.

Risâlet öncesi döneme Cahiliye adı verilmiştir. Bu dönemde yaşanan savaflara ise Eyyamü'l-Arab tabiri kullanılmıştır. Eyyamü'l-Arab, Cahiliye dönemi savaflarını ifade eder. Bunların sayısı ile ilgili değerlendirme kıstaslarına bağılı olarak farklı sayılar vermiştir. Bu savafların sosyal siyâsî ve ekonomik yönleri Cahiliye toplumunun şekillenmesine ve varlığını devam ettirmesine tesir etmiştir. Kabile sistemi ve kabileyi birbirine bağılayan asabiyet olgusu bu savafların başarısını ve devamını temin etmiştir. Araplar Cahiliye dönemi savaflarında dört ana güç merkezi etrafında genel olarak taraflar konumlanmıştır. Bizans ve İran devlet olarak Araplarla ve Araplar içinden devşirdikleri kendilerine bağılı unsurlarla diğeri Arap kabilelerine karşı savaflmışlardır. Adnanî ve Kahtanî boyları ise gerek kendi içlerinde gerekse de karşılıklı gruplarla savafları kaynaklara girmiştir.

Cahiliye Arabının yaşam alanları, kendi kendine yeterli değildi. Buna binaen imkanları iyi olan kabilelerin koruma ve korunma zorunluluklarını da teşkil etmiştir. Dar alanlardaki kıt su ve otlak imkanları bu kabilelerin yakın yaşamlarına ve birbirleriyle zaman zaman çatışmalarına neden olmuştur. Bunun bir başka tezahürü ise uzak mesafede olan kabilelere karşı ganimet amaçlı seferlerin düzenlenmesini gerektirmiştir. Oluşan sosyoloji ve psikoloji bu savafların meşru olduğu fikrini beslemiştir. Egemenlik kurma, yaşam alanı açma, intikam gibi unsurlar birbiriyle iç içe geçmiş sebepler silsilesini oluşturmaktadır.

Cahiliye dönemi savaflarının tamamlayıcı unsurları olarak görülebilecek âdet ve uygulamalar da yok değildi. Savaşın öncesinde gerek dini gerek sosyal ve siyâsî istişareler yapılır ve savaş sırasında doğabilecek karışıklıkları engellemek için ayırıcı taktikler kullanılırdı. Parola, sancak, bayrak ve saç kazıtmak, üniforma denilebilecek zırh ve giysi modelleri tercih etmek de bu minvalde değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Afife. *eş-Şi'ru ve Eyyamü'l-Arab fi'l-Asri'l-Câhilî*. Beyrut: Daru'l-Endelüs, 1984.
- Acar, Cafer. "Anahatlarıyla Cahiliye Toplumunda Savaş Sebepleri = An Outline of the Reasons for War in the Jahiliyyah Society". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (2014), 93-114.
- Acar, Cafer. *İslam'da Savaş: Cahiliyede ve Risalet Döneminde Savaş Olgusu*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2020.
- Algül, Hüseyin. "Gatafan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/399-400. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Avn, Abdürrauf. *Fennü'l-Harb fi Sadri'l-İslam*. Beyrut: Daru'l-mearif, 1961.
- Avvâd, Muhammed Süleyman. *el-Ceyşü ve'l-Kıtâlü fi Sadri'l-İslâm*. Zerka: Mektebetü'l-menar, 1987.
- Aydın, Selahattin. *Klasik Arap Şiirinde Savaş -Cahiliyeden Abbasilere Kadar-*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Cevad, Ali. *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*. Beyrut: Daru's-saki, 2001.
- Cündî, Ali. *Şi'ru'l-Harb fi'l-Asri'l-Câhilî*. Beyrut: Daru fikri'l-Arabî, 1966.
- Çağatay, Neşet. *İslam Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.
- Çağrı, Mustafa. "Asabiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/453-455. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Çubukcu, Asri. "Buâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/340. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Dabbî, Mufaddal. *Mufaddaliyyât*. Mısır: Daru'l-mearif, 1964.
- Daş, Fuat. *Cahiliyede Arap Savaşları*. 1 Cilt. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2019.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ. *en-Nekâiz*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1905.
- Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn. *el-Eğanî*. Beyrut: Daru's-sader, 2004.
- Endelusî, Ali b. Abdurrahman b. Hüzeyl. *Hilyetü'l-Fursan ve Şuarâü's-Şüc'ân*. Mısır: Daru'l-mearif, 1949.
- Fayda, Mustafa. "Abs (Benî Abs)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/312. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Fayda, Mustafa. "Câhiliye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/17-19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Fayda, Mustafa. "Kahtan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/201-202. Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Hittî, Philip K. *Tarihu'l-Arabî'l-Mutavvel*. Beyrut: Daru'l-Keşşaf, 1965.

- İbn Abdürrabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-İkdü'l-ferîd*. 8 Cilt. Beyrut: Daru kutubi'l-İlmiyye, 1404.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-gureba, 1996.
- İbn Haldun, Abdurrahman. *Mukaddime, Trk. Trc. Zakir Kadiri Ugan*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1990.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, thk. Mustafa es-Seka - İbrahim el-Ebyarî - Abdulhafız eş-Şelebî. *es-Siretü'n-nebeviyye*. Mısır: Dâru'l-hayr, 1996.
- İbn Raşîk, Ebû Ali Hasan el-Kayravanî. *el-Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Adabihî ve Nakdihî*. Mısır: Mektebetü't-ticariyye, 1955.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi'tarih*. 10 Cilt. Beyrut: Daru kutubi'l-Arabî, 1997.
- Kapar, Mehmet Ali. "Eyyâmü'l-Arab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/14-16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Mazhar, Ali. *el-Asabiye İnde'l-Arab hatta Zevali Beni Ümeyye*. Mısır, 1924.
- Meydanî, Ahmed b. Muhammed. *Mecmeu'l-Emsâl*. Beyrut: Mektebetü'dari'l-hayat, 1961.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
- Sarıçam, İbrahim. *İslam Öncesinden Abbasilere Kadar Emevi Haşimi İlişkileri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
- Simar, Sa'd Abud. "Âdâtü'l-harb inde'l-Arab Kable'l-İslam". *Mecelletü kulliyeti'l-terbiyye* 13 (2013), 183-199.
- Şemsüddin, İbrahim. *Mecmû' Eyyami'l-Arab fi'l-Cahiliyyeti ve'l-İslam*. 1 Cilt. Beyrut: Daru kutubi'l-ilmîyye, 2002.
- Şeybî, Ebu'l-Mehasin Muhammed b. Ali el-Abderî. *Timsâlü'l-Emsâl, Thk. Esad Zübyan*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-müessese, 1982.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk*. 1-13 Cilt. Beyrut: Daru't-türas, 1347.
- Yakut el-Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdullah. *Mu'cemü'l-Buldan*. Mısır, 1325.
- Zalat, Abdürrahim Mahmud. *Uddetü'n-Nefsiyye ve'l-Maddiyye fi Şi'ri'l-Hurubi'l-Cahilî*. İskenderiye: Daru'l-mearif, 1989.
- Zebidî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebidî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Beyrut: Daru'l-hidaye, ty.